

v. prof.dr. Lejla Žujo – Marić
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

KARAHASANOV TEKSTUALNI UNIVERZUM

Dijana Hadžizukić, *Romanesknj vrtovi Dževada Karahasana*, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar, 2023.

Nakon knjige *Od revolucije do egzila (Studije i ogledi iz bosanskohercegovačke književnosti)* objavljene u izdanju Narodne biblioteke Mostar 2023. godine, Dijana Hadžizukić, redovna profesorica na Odsjeku za bosanski jezik i književnost Fakulteta humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, objavila je i svoju sedmu knjigu pod naslovom *Romanesknj vrtovi Dževada Karahasana*. Ujedno, ovo je i njena treća monografska studija nakon *Poetskog diskursa u bošnjačkom romanu* iz 2011. i *Na margini: likovi u romanima Ćamila Sijarića* iz 2019. godine kojima je potvrdila svoj naučni afinitet prema romanu, dominirajućoj književnoj formi modernog i postmodernog doba, prostoru koji se na znakovit način otvorio prema svim formama ljudskog znanja pohranivši ih i dajući im nova značenja.

Monografska studija *Romanesknj vrtovi Dževada Karahasana* ispisana na 252 stranice vrijedan je tekst koji osvjetljava romanesknj opus jednog od najvažnijih autora južnoslavenskih i evropskih prostora našeg doba. Nastala je kao zbir ranijih tekstova ove autorice prezentiranih na naučnim skupovima i međunarodnim naučnim konferencijama u različitim evropskim gradovima od Wrotzlava, Hvara do Sarajeva i Mostara, a koji su za ovu knjigu prilagođeni i tematski usmjereni na koncepte pisma i pisanja, figure prostornog označavanja, promišljanja o egzistencijalnim pitanjima u kojima se kreće duh savremenog pojedinca obremenjenog historijskim iskustvom. Analizom su obuhvaćeni svi Karahasanovi romani u stvaralačkom rasponu od *Istočnog diwana* objavljenog prvi put 1989. godine do *Uvoda u lebdjenje* koji je iz štampe izišao 2022. godine.

Autorica polazi od hronotopskog određenja i kompozicijskog ustrojstva romana te prepoznaje dvije grupe, kazujući da „prvu grupu čine romani čije su tekstualne karakteristike predominantno postmodernističke, sa metatekstualnim okvirom u kojem je pronađen stari rukopis, te sa mnoštvom različitih hronotopa i naratora (Hadžizukić, 2023: 8) dok „drugu grupu romana Karahasan veže uz noviju historiju Bosne“ (Hadžizukić, 2023: 8 – 9).

U prvom dijelu knjige Dijana Hadžizukić donosi pregled osnovnih vrijednosti Karahasanovih romana otvarajući dijalog s književnim kritičarima i književnim historičarima koji su također pisali o pojedinim romanima ovoga pisca ukazujući na neka od najvažnijih mjesta u fabuli, tematsko – motivskom kompleksu, poziciji pripovjedača ili više njih iz kojih se gradi Karahasanov fikcionalni svijet.

Iako je o Karahasanu kao romanopiscu nastalo dosta tekstova, knjiga *Romanesknj vrtovi Dževada Karahasana* Dijane Hadžizukić jedna je od pionirskih iz ove oblasti nakon *Otvorene knjige* Alme Denić – Grabić, te prva koja u kontinuitetu prati Karahasanov romaneskni opus. Polazeći od primarnih mjesta određenja Karahasanovih romana kroz prirodu tzv. profesorskog romana, kakvi su u bosanskohercegovačkoj književnosti i romani Tvrtka Kulenovića, Dijana Hadžizukić svojom knjigom daje doprinos i ovome segmentu analize Karahasanovog romanesknog univerzuma.

U prvom poglavlju autorica želi skrenuti pažnju na one narativne elemente koji se čine ključnima u daljim čitanjima Karahasanovih romana i svaki je različit: od vremena pričanja i ispričanoga u romanu *Istočni diwan*, čitanja *Šahrijarovog prstena* u konceptima narativnih nivoa i karnevala, pitanja protagonista u romanu *Sara i Serafina*, prostora u romanu *Noćno vijeće*, vrijednosti od kojih započinje neobična priča u *Što pepeo priča*, do teme vječnog čovjekovog sna o slobodi koju aktuelizira roman *Uvod u lebdjenje*.

S obzirom na to da su pismo i pisanje vrijednost na kojoj počiva ukupni rad Dževada Karahasana, te da je autor zbirki eseja *Knjiga vrtova* i *O jeziku i strahu* gdje se brojna filozofska pitanja prepliću s onima izgrađenim kroz fikcionalni svijet, druga cjelina knjige Dijane Hadžizukić bavi se upravo ovim aspektom u pojedinačnim romanima s tim da je u nekim manje, a u nekim više prisutna ova ideja određujući likove, fabulativni okvir ili pojedinačne situacije ili prisustvo u motivima pisma, pisanja ili važnosti napisanoga. Dijana Hadžizukić polazi od činjenice da „protagonisti Karahasanovih romana nastupaju kao ljudi koji pišu, te je sâm čin pisanja doveden to temeljnog motiva romana“ (Hadžizukić, 2023: 127). I kada je priča vremenski smještena u prošlost, ona je i dalje vezana uz duh našeg vremena i priča je o nama samima, zaključuje autorica.

Tu se ne završava razmatranje o priči i pričanju. Potom u nastavku poglavlja Hadžizukićeva prepoznaje vrijednosti ovoga koncepta bilo da je riječ o Karahasanovim romanima postmodernog usmjerenja, te prisustva različitih tipova pisama, pa i dnevnika do elemenata esejizacije kojim se izgrađuje tkivo i onih romana koji govore o novijoj historiji Bosne. Njihova kompleksnost se, kako prepoznaje autorica, ne ogleda u postmodernoj igri s tekstom nego u

složenije postavljenim pitanjima koja su implicitno ugrađena u fikcionalno biće ovih proznih ostvarenja.

Zbog toga se sasvim logično otvara poglavlje koje posebno tematizira vrt u književnom djelu Dževada Karahasana s posebnom fokusom na roman u kojem ovo mjesto nosi posebno obilježena značenja. Autorica dolazi do zaključka da je *Knjiga vrtova* mjesto iz kojeg su silnice usmjerene i na Karahasane romane, te „u tom smislu eseji u *Knjizi vrtova* su otvoreni i stvaralački, a refleksija data u slikama koje su proširene do uopštavanja. Također, rubni dijelovi teksta: Napomena, Argumentum i Glosarium neodvojivi su dio značenjske cjeline, estetskih i filozofsko – misaonih sklopova, na način na koji je *Knjiga vrtova* neodvojivo vezana za cjelokupno autorovo djelo“ (Hadžizukić, 2023: 163 – 164).

Prostorom vrta jasno je označena interpretacija Karahasanih romana kroz koncept toposa čije je značenje izuzetno simbolično, nerijetko realizovano u dihotomijama unutarne – vanjske ili pak graničnim mjestima poput vrata koja su uvijek mjesto širih implikacija, te prostor koji predstavlja granicu između dva svijeta.

Za razumijevanje prirode Karahasanih romana važni su gradovi. S obzirom na to da je ovaj autor u svojim tekstovima kakav je *Pripovijedati grad* ili u prozi *Dnevnik selidbe* dužnu pažnju posvetio značenjima Sarajeva kroz kulturu i historiju kao i u posebno dramatičnom trenutku kakav je bio u periodu rata 1992 – 1995, kada je Sarajevo brutalno bilo izloženo urbicidu, jedno od centralnih pitanja u ovome dijelu knjige jeste na koji način Karahasan književno portretira Sarajevo u svojim romanima.

Dijana Hadžizukić prepoznaje da Sarajevo za Dževada Karahasana nije važno samo kao prostor ugrađen u njegove romane, nego je i mjesto odakle se razvija njegov esejistički impregniran diskurs vidljiv i u naučnom pristupu fenomenu prostora gdje je Sarajevo idejno polazište za tumačenje odnosa unutarnjeg i vanjskog, vidljivog i nevidljivog, materijalnog i nematerijalnog, višeznačni prostor iz kojeg se objašnjava svijet.

S obzirom na prirodu Karahasanih pripovijedanja, autorica ne zanemaruje ni vrijednost drugih gradova u njegovim romanima kako onih evropskih, bosanskih, tako ni onih dalekih istočnih pokazujući da se „fabula svakog romana Dževada Karahasana dešava u urbanom prostoru“ (Hadžizukić, 2023:269), čime je Karahasanov romaneskni svijet bitno određen urbanim iskustvom. Grad je na taj način prostor znakova sa kojima Karahasani likovi komuniciraju i otkrivaju zbir kulturnih tragova nužnih za put u pluralnost identiteta.

Smrt kao posebno važno duhovno iskustvo u Karahasanim romanima tema je narednog poglavlja knjige. Pitanje smrti je, kako prepoznaje autorica,

pitanje ne samo egzistencijalnog karaktera, nego i pitanje spoznanja kulturalnih vrijednosti između Istoka i Zapada. U kontekstu Karahasanovih romana važno je razumjeti duhovnost njegovih likova i njihov pogled na ovo vječno pitanje kako bismo razumjeli i same forme smrti u analiziranim romanima. S obzirom na to da Karahasan tematski razgranava i ovo pitanje, onda se može čitati i o različitim tipovima smrti u okviru prethodno određena dva tipa romana: od smrti koja nastaje kao proizvod neke vrste igre u romanima postmodernog prosedea, do pitanja odsutnosti, pojedinačne smrti u okviru kolektivnih stradanja, smrti za druge kao izraza vrhovnog čina čovjekoljublja i brojnih drugih koncepata smrti problematiziranih u analiziranim romanima.

Komunikacija sa tekstovima Dževada Karahasana, bilo dramskim, esejističkim, romanesknim ili naučnim zasigurno će se voditi još dugo i na različite načine kroz mnoge kulture. Knjiga *Romanesknii vrtovi Dževada Karahasana* autorice Dijane Hadžizukić u tome pokazuje zavidno umijeće nastojeći izdvojiti jedan žanr njegovog mišljenja i pisanja i intepretirati ga u ključu strukturalističkih i poststrukturalističkih teorija uz neizostavni dijalog s književnom kritikom i književnom historijom njegujući postupke bliskog čitanja i pomnog analiziranja važnih detalja i pitanja koji romaneskni opus i pripovjedački dar Dževada Karahasana čine izuzetnim. Autorica pritom zadržava svijest da je Karahasanove romane potrebno čitati u dijalogu s njegovim esejima i time razumijevanje komponenti njegovog književnog svijeta otvara u novome svjetlu obogaćujući originalnost vlastitog pristupa analiziranim romanima.

U vremenu koje dolazi potvrdit će se da će studija *Romanesknii vrtovi Dževada Karahasana* Dijane Hadžizukić sasvim sigurno biti pouzdan vodič studentima u otkrivanju Karahasanovog pripovjedačkog umijeća, te riznica vrijednih podataka svim istraživačima iz oblasti bosnistike, kao i ukupne književnosti južnoslavenskog kulturnog kruga.